

JADIDCHILAR TARIXIDAGI IJOD: SAN'ATNI O'ZARO MUNOSABATLANTIRISH

Erkayeva Munira Aliyevna

*IIB 1-sonli akademik litsey huquqiy va ijtimoiy-gumanitar
fanlar kafedrası o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jadidchilar tarixidagi ijod va san'atni o'zaro munosabatlantirish mavzusida ma'lumot berilgan. Jadidchilik davri, XIX-XX asrlarning O'zbekiston san'at va madaniyatida katta o'zgarishlarga olib kelgan va yangi yaratishlarga yo'l ochgan davr hisoblanadi. Bu davrda, turli san'at joylari, adabiyotchi va musiqachilar yangi texnikalar va usullarni qo'llab-quvvatlaganlar va klassik tuyg'ularni yangi ifodalarga o'zgartirishdi. Jadidchilik, O'zbek madaniyatida o'zaro munosabatni kuchaytirib, yangi mafkurani rivojlantirdi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, O'zbek madaniyati, san'at, musiqa, ijod davri, davlatchilik g'oyalari, qadriyatlar;

KIRISH

Bugungi mustaqil O'zbekistonda Davlatimiz rahbari tomonidan yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish borasida ilgari surilgan besh tashabbusning uchinchi ham kitobxonlikni keng targ'ib qilishga bag'ishlangan. Demak 110 yil muqaddam jadidlar tomonidan ilgari surilgan mavzu eskirgani yo'q, o'zgargani yo'q.

Xalqning dunyoqarashi, milliy ongning yuksaltirishda matbuotning o'rni nihoyatda muhim ekanligini bilgan Maxmudxo'ja Behbudiy ham “Nashriyoti Behbudiya” nomi bilan o'z xususiy nashriyatini ochadi va 1913-yilda “Samarqand” gazetasi va “Oyna” jurnalini nashr etishda bosh-qosh bo'ldi.

Ma'lumki, jadidlar teatrga xam asos soldilar. 1913-yili Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Tavallolar tashabbusi bilan O'rta Osiyodagi birinchi teatr truppasi “To'ron” milliy teatri yuzaga keldi. Dramatik asarlar yoza boshladilar. Behbudiyning “Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi” asari (1911 yil) bu boradagi birinchi urinish edi. Asar birinchi bor (Samarqandda xavaskorlar tomonidan qo'yilgan) 1914-yil 27 fevralda Toshkentdagi Kolizey teatri binosida “Turon” teatri aktyorlari tomonidan qo'yildi. Shu kuni tariximizdagi ilk milliy teatrning rasmiy ochilishi kuni hisoblanadi.

Teatr haqida Behbudiy “Tiyotr nadur” maqolasida “...Tiyotr ibratnamodur. Tiyotr va'xonadur. Tiyotr oyinadurki, umumiy hollarni anda mujassam va namoyon suratda ko'zliklar ko'rub, kar va quloqsizlar eshitib asarlanur”. Taraqqiy etgan millatlar

teatrlarni ulug'lar uchun odob va ibrat maktabi deb biladilar. Teatr taraqqiy etishni eng birinchi sabab va omilaridandir, -deb yozgandi.

ASOSIY QISM

1. Jadidchilar tarixidagi ijod

Jadidchilar tarixidagi ijod, O'zbekiston Respublikasi mustaqil davrida o'tkazilgan jamoatchilik janridagi ijodning eng nufuzli, zarur va samarador turlaridan biridir. Bu darslikda, jadidchilarning tarixidagi ijodning ahamiyati, asosiy omillari va ijodkorlik bilan san'at munosabatlari tushuniladi.

2. San'atning o'zaro munosabatlantirishning ahamiyati

San'atning o'zaro munosabatlantirish, ijodning mustaqil davri tarixida ahamiyatli masalalardan biri hisoblanadi. San'at, boshqa sohalar bilan mustaqil ravishda munosabatlantirilsa, yaratuvlar uchun katta imkoniyatlar ochiladi.

3. Jadidchilar tarixidagi ijodning asosiy omillari

Jadidchilar tarixidagi ijodning asosiy omillari, bashoratga muhtoj ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy muhit va ilg'or sohalarning rivojlanishi, yangiliklar va mahalliy tarixning o'zida to'g'ri aks etishdir. Turli sohalar mutaxassislarining ko'nikmalarini o'rganish va ulardagi rivojlangan sohalar orqali ijodning asosiy omillari bo'ladi.

Jadidchilar tarixidagi ijod, ya'ni yangi davrda yaratilgan san'atning o'zaro munosabatlandirish, o'zbek san'atining o'zgarmagan qonuniyliklarini va rivojlanishini anglatadi. Bu, XIX-XX asrlar orasidagi jadidchilik davrining xususiyati edi, bu davrda O'zbekiston bo'ylab san'at, adabiyot, musiqa va boshqa sohalar eng ko'p rivojlandi.

1904–1905-yillardagi rus-yapon urushi, 1905–1907-yillarda bo'lgan 1-rus inqilobi, 1905–1911-yillardagi Eron inqilobi, 1908-yil Turkiyada bo'lgan Yosh turklar inqilobi jadidlar dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Jadidlar o'z gazeta va jurnallari, yangi usul maktablari, turli kutubxona va qiroatxonalar, havaskor teatr truppalari tevaragida to'planishar edi. Ularning ko'pchiligi shu davrning ko'zga ko'ringan ijodkorlari shoir-u yozuvchilar edi. Ular o'z asarlari bilan tarixan yangi milliy adabiyot yaratdilar. Adabiyot davr voqealariga hamohang bordi. 1910-yillardayoq ma'rifat va ozodlik g'oyalari uning markaziy mavzuyiga aylandi. Adabiyotga „millat“ va „vatan“ tushunchalari kirib keldi. Milliy she'rlarga rag'bat kuchaydi. Yangi zamonaviy dostonchilik maydonga keldi, publitsistika (Behbudiy, Fitrat, Munavvarqori, Mirmuhsin) rivojlandi, realistik proza shakllandi. Shuning uchun ham bu davr adabiyoti O'zbekiston mustaqilligidan keyin milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti deb davrlashtirildi.

Adabiyotdagi bunday uyg'onish, ayni vaqtda, shu davr madaniy hayotida ham ro'y berdi. Jadidlar o'zbek xalqi hayotiga tom ma'nodagi milliy teatrni olib kirdi. Milliy matbaaning vujudga kelishi bilan kitob bosish ishi yo'lga qo'yila boshlandi. Yevropa ko'povozli musiqa san'ati bilan tanishgan jadidlar o'zbek

an'anaviy musiqa uslublarini ham isloh qilishga da'vat etishgan. 1919-yilda Toshkentning Eski shahar qismi (hozirgi „Turon“ kutubxonasi yonidagi bino)da jadidlar tashabbusi bilan Turkiston xalq konservatoriyasining milliy (eski shahar) bo'limi tashkil etildi. Shu tarzda jadidlar san'at vositasi bilan millat qadrini ko'tarish, san'atning deyarli barcha turlarini yuksaltirishga intildilar. „O'zbekiston Respublikasi“ maxsus jildining tegishli bo'limlariga — adabiyoti, teatri, musiqasiga jadidchilikning aksar vakillari yoshlarga dastavval diniy ta'lim bilan bir qatorda dunyoviy fanlarni o'qitish masalasini kun tartibiga qo'yidilar. Ular musulmon maktablarining ta'lim usuli va dasturlarini isloh qilib, yangicha usuldagi maktablarni ochdilar. Behbudiy, Munavvarqori, Abdulvohid Burhonov, Abdulla Avloniy va boshqalar yangi usul maktablari uchun darsliklar yozib, nashr etishgan.

Xalq musiqasi eng katta rivojlangan sohalar orasida bo'lib, bu davrda klasik usullar va yangi yaratilgan musiqa shakllari o'zaro munosabatda edi. Barcha bu jarayonlar, o'zbek madaniyatida o'zaro munosabatlanishni kuchaytirdi va yangi, energik bir mafkurani yaratdi.

San'atning tarixiy jihatlarini yangi tushunchalar, uslublar va madaniy tushunchalarni integratsiya qilish, asosiy konservativ va klassik qarashlarni rad etish, va g'oyalar va ijodiy ishlar o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartirishning bir qismi edi. Bu davrda san'atning aniq o'zaro munosabatlanishini o'rganish va tushunish, ijodiy oqimni o'rganish va qadriyatni qo'llashning yangi usullari rivojlantirildi.

Jadidchilar tarixidagi ijod davrida, san'at ijodlari va g'oyalar tarixiy, madaniy, dini va ijtimoiy ko'rsatuvlar bilan o'zaro bog'liqligi ko'proq e'tibor qildi. Bu davrning san'at tarixida yirik o'rin egallagan g'oyalar, masalan, avangardizm va modernizm, buning maqsadi san'at va madaniyatning o'zaro munosabatlarni o'zgartirish va yangi tushunchalarni yaratish edi. Bu jihatdan Jadidchilar Tarixidagi ijod san'at va g'oyalarni o'zaro munosabatlantirishda katta ahamiyatga ega edi.

XULOSA

Biz ushbu maqolada mamlakatimiz xududida jadidchilik oqimining yuzaga kelishi va uning ma'rifatparvarlik soxasidagi faoliyatiga to'xtaldik. Jadidchilik harakatining ijtimoiy –siyosiy qarashlari, milliy mustaqillik va davlatchilik g'oyalari (Munavvarqori, Behbudiy, Polvonniyoz Yusupov, Fitratning dasturlari), bu boradagi amaliy harakatlari va kurashlari aloxida katta mavzudir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, jadid bobolarimiz moddiy qiyinchiliklar, g'oyaviysiyosiy tazyiqlarga qaramay millatning ma'naviy yuksalishi uchun imkoniyatlar yaratishga harakat qildilar. Tarixning murakkab, mas'uliyatli burilish davrida millatning ongini yuksaltirish, milliy iftixor tuyg'usini kuchaytirish birinchi darajali vazifalardan ekanligini anglab yetganliklari uchun ham bu boradagi barcha ishlarni o'z zimmlariga oldilar.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev Oliy Majlisga Murojaatnomalarida aytganidek, biz jadidchilik harakati, ma’rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o’rganishimiz kerak. Bu ma’naviy xazinani qancha ko’p o’rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko’p savollarga to’g’ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ’ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosimov B. “Milliy uyg’onish”, T., “Sharq”, 2004 yil, 53-bet.
2. Behbudiy B. “Behbudiy kutubxonasi”, “Oyina” jurnali, 1914 yil 26 aprel, №27. Tanlangan asarlar. Jild-II.-T.: Akademya nashri, -2018 yil 14-bet.
3. Baxrom Irzaev. “O’zbek yoshlari va xorijiy ta’lim” T., “Akademya nashri” 2018.
4. Sabirdinov A. O’zbek romanchiligi; kecha va bugun. Izlanishlar samarasi. // O’zbekiston adabiyoti va san’ati, 2005 yil 28 yanvar
5. Ochilova, N. R., Mamasaliev, M. M., & Astanov, A. R. (2020). VNIMANIE VOSPITANIYu GARMONICHNO RAZVITOGO MOLODOGO POKOLENIY a. International Independent Scientific Journal, (14-2), 18-20.